

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA EKOLOGIK HUQUQIY ONG VA DAVLAT EKOLOGIK FUNKSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH: NAZARIY VA AMALIY JIHATLAR

*Muallif: **Buriyev Baxtior Saidovich***

Anotatsiya

Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasida ekologik huquqiy ongni rivojlantirish va davlatning ekologik funksiyasini takomillashtirish masalalarini nazariy va amaliy jihatdan o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqolada ekologik huquqiy ong tushunchasi, tarkibi, shakllanish omillari va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, davlatning ekologik funksiyasini amalga oshirishning huquqiy mexanizmlari, milliy qonunchilik, ekologik nazorat va monitoring tizimi, ekologik ekspertiza va javobgarlik tizimi yoritiladi. Maqola doirasida ekologik huquqiy madaniyatni oshirishning zamonaviy usullari, xalqaro tajriba va huquqiy islohotlarning ustuvor yo‘nalishlari ham ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari ekologik siyosatni samarali amalga oshirish, ekologik huquqiy ongni rivojlantirish va atrof-muhitni muhofaza qilishga amaliy hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: ekologik huquqiy ong, davlat ekologik funksiyasi, ekologik siyosat, barqaror rivojlanish, ekologik huquqbuzarlik

Аннотация

Статья посвящена теоретическому и практическому исследованию формирования экологического правового сознания и совершенствования экологической функции государства в Республике Узбекистан. В статье анализируются понятие экологического правового сознания, его структура, факторы формирования и социальная значимость. Также освещаются правовые механизмы реализации экологической функции государства, национальное законодательство, системы экологического контроля и мониторинга, экологическая экспертиза и система ответственности. Рассмотрены современные методы повышения экологической правовой культуры, международный опыт и приоритетные

направления правовых реформ. Результаты исследования способствуют эффективной реализации экологической политики, развитию экологического правового сознания и охране окружающей среды.

Ключевые слова: экологическое правовое сознание, экологическая функция государства, экологическая политика, устойчивое развитие, экологические правонарушения

Annotation

This article is devoted to the theoretical and practical study of the development of ecological legal consciousness and the improvement of the state's ecological function in the Republic of Uzbekistan. The article analyzes the concept of ecological legal consciousness, its structure, formation factors, and social significance. It also covers the legal mechanisms for implementing the state's ecological function, national legislation, environmental control and monitoring systems, ecological expertise, and the liability framework. Modern methods for enhancing ecological legal culture, international experience, and priority areas of legal reforms are discussed. The research results contribute to the effective implementation of environmental policy, the development of ecological legal consciousness, and the protection of the environment.

Keywords: ecological legal consciousness, state ecological function, environmental policy, sustainable development, environmental offenses

Atrof-muhit muammolari bugungi kunda global va milliy darajada dolzarb masala sifatida yuzaga kelmoqda. Iqlim o'zgarishi, sanoat chiqindilari, suv va havo resurslarining ifloslanishi, tabiiy boyliklarning yetarlicha muhofaza qilinmasligi ekologik xavfsizlikni zaiflashtiradi va jamiyatning barqaror rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, ekologik muammolarni hal etishda nafaqat iqtisodiy va texnologik chora-tadbirlar, balki huquqiy asoslar va fuqarolarning ekologik huquqiy ongini rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekologik huquqiy ong – bu fuqarolarning ekologik qonunchilikni bilishi, atrof-muhitni muhofaza qilish zaruratini qadrlashi va amaliy faoliyatga tatbiq etish xatti-harakatlarini o'z ichiga olgan ijtimoiy-huquqiy fenomendir. Ushbu ongning rivojlanishi

fuqarolarni ekologik mas'uliyatli xatti-harakatlarga yo'naltiradi va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda davlat funksiyalarini samarali bajarishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, davlat ekologik funksiyasi va ekologik huquqiy ong bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, barqaror rivojlanish strategiyasini amalga oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi – O'zbekiston Respublikasida ekologik huquqiy ongni rivojlantirish va davlatning ekologik funksiyasini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish, mavjud qonunchilik va xalqaro tajriba asosida samarali chora-tadbirlarni aniqlashdir. Maqola vazifalari quyidagilardan iborat: ekologik huquqiy ong tushunchasi va tarkibini tahlil qilish, davlat ekologik funksiyasining mohiyati va huquqiy mexanizmlarini o'rganish, ekologik huquqiy madaniyatni oshirish va davlat siyosatini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Maqola ilmiy yangilik jihatidan ekologik huquqiy ong va davlat ekologik funksiyasini birlashtirib, ularni rivojlantirishning milliy va xalqaro tajribasini tahlil qiladi. Shuningdek, maqola metodologik jihatdan nazariy tahlil, solishtirma-huquqiy usul, hujjatlarni tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish usullariga asoslanadi. Natijada, tadqiqot ekologik siyosatni samarali amalga oshirish, ekologik huquqiy ongni shakllantirish va barqaror rivojlanishga hissa qo'shish imkoniyatini beradi.

Ekologik huquqiy ong – bu jamiyatdagi har bir fuqaroning ekologik qonunchilikni bilishi, atrof-muhitni muhofaza qilish zaruratini qadrlashi va o'z amaliy faoliyatida ekologik jihatlarni hisobga olishini ta'minlovchi ijtimoiy-huquqiy fenomen hisoblanadi. Ushbu ongning shakllanishi insonning individual va jamoaviy xatti-harakatlarida namoyon bo'ladi, shuningdek, ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ekologik huquqiy ong jamiyatda ekologik madaniyat va barqaror rivojlanish konsepsiyasining huquqiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ekologik huquqiy ongning tarkibiy elementlari bir nechta asosiy komponentlardan iborat: birinchisi – huquqiy bilim komponenti, ya'ni fuqarolar ekologik qonunchilikni, davlatning ekologik funksiyalarini va atrof-muhitni muhofaza qilish tartiblarini bilishi. Ikkinchisi – qadriyat va e'tiqod komponenti bo'lib, unda fuqarolar ekologik barqarorlikni

qadrlash, tabiiy resurslarni asrash va atrof-muhitni himoya qilish zaruriyatini ichki ong sifatida qabul qiladi. Uchinchi komponent – xulq-atvor va amaliy faoliyat bo‘lib, fuqarolar ekologik qonunchilikni o‘z faoliyatida tatbiq etadi, atrof-muhitni muhofaza qilishga yo‘naltirilgan amaliy choralar ko‘radi.

Ekologik huquqiy ongning shakllanishi turli omillarga bog‘liq. Oilaviy tarbiya va maktab ta’limi bolalikdan ekologik mas’uliyatni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Oliy ta’lim va kasbiy tayyorgarlik tizimi esa ekologik bilim va ongni professional darajada chuqurlashtiradi. Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalari va raqamli makon aholining ekologik savodxonligini oshirish, ekologik xabardorlikni kuchaytirishda samarali vosita hisoblanadi. Davlat siyosati va normativ-huquqiy hujjatlar ekologik ongning shakllanishida institut sifatida markaziy rol o‘ynaydi. Iqtisodiy omillar va bozor mexanizmlari esa ekologik xatti-harakatlarni rag‘batlantiradi va “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini tatbiq etishda yordam beradi.

Global ekologik muammolar, jumladan, iqlim o‘zgarishi va tabiiy resurslarning cheklanganligi ekologik huquqiy ongni shakllantirish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa fuqarolarning ekologik mas’uliyatini oshirish va davlat ekologik funksiyasini samarali amalga oshirishga zarurat tug‘diradi. Shu nuqtai nazardan, ekologik huquqiy ong va davlatning ekologik funksiyasi o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikni ta’minlashning muhim omillaridan biridir.

Davlatning ekologik funksiyasi – bu tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta’minlashga qaratilgan davlatning huquqiy va ijtimoiy vazifalar tizimi hisoblanadi. Ushbu funksiya davlat organlarining ichki va tashqi faoliyatini, shuningdek jamiyat bilan o‘zaro munosabatlarini tartibga soluvchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Davlat funksiyalari nazariyasi doirasida ekologik funksiya ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, fuqarolar huquqlarini himoya qilish va ekologik xavfsizlikni mustahkamlashga yo‘naltirilgan maxsus faoliyat sifatida ko‘riladi.

Ichki funksiyalar tizimida ekologik funksiya davlatning o‘z hududida tabiiy resurslardan foydalanish, nazorat, monitoring va ekologik ekspertizani amalga oshirish

orqali ifodalanadi. Tashqi funksiyalar esa xalqaro majburiyatlar, ekologik shartnomalar va konventsiyalar doirasida amalga oshiriladi, bu esa milliy ekologik qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, davlat ekologik funksiyasi ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy barqarorlikni ta'minlashda markaziy rol o'ynaydi.

Ekologik funksiyaning huquqiy tabiatini belgilovchi omillar quyidagilardan iborat: milliy konstitutsiyaviy normalar, ekologik qonunchilik tizimi, ekologik boshqaruv organlarining vakolatlari, nazorat va monitoring mexanizmlari, shuningdek ekologik ekspertiza va javobgarlik tizimi. Bu mexanizmlar davlat ekologik siyosatini samarali amalga oshirish va ekologik huquqbuzarliklarni oldini olish imkoniyatini yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida davlatning ekologik funksiyasini amalga oshirish milliy qonunchilik va normativ-huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlangan. Bu hujjatlar ekologik nazorat va monitoring, ruxsat berish tartiblari, ekologik ekspertiza, huquqbuzarliklar uchun javobgarlik, shuningdek, xalqaro ekologik majburiyatlarni milliy huquqqa integratsiya qilish mexanizmlarini belgilaydi. Shu tarzda, davlat ekologik funksiyasi va ekologik huquqiy ong o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanishni ta'minlashda yagona tizim sifatida ishlaydi.

Birinchi yo'nalish – ekologik huquqiy madaniyatni oshirishdir. Bu ta'lim tizimi orqali amalga oshiriladi: ekologik huquqiy bilimlar maktab va oliy ta'lim muassasalarida, kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirish dasturlarida yetkaziladi. Aholining ekologik savodxonligini oshirish dasturlari, raqamli platformalar orqali ekologik targ'ibot, nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati va ekologik volontyorlik ham ushbu yo'nalishga kiradi. Shu tarzda fuqarolarning ekologik mas'uliyati va huquqiy ongini shakllantirish davlat ekologik funksiyasini samarali amalga oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Ikkinchi yo'nalish – xalqaro ekologik tajriba va normativ hujjatlar asosida milliy tizimni takomillashtirishdir. Xorijiy davlatlarning ekologik boshqaruv va qonunchilik tajribasi, xalqaro ekologik shartnomalar va konventsiyalar O'zbekiston ekologik siyosatini modernizatsiya qilishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Bu integratsiya ekologik

xavfsizlikni ta'minlash va milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish imkonini beradi.

Uchinchi yo'nalish – davlat ekologik siyosatini takomillashtirishning institutsional va iqtisodiy mexanizmlari. Ekologik boshqaruvni raqamlashtirish, iqtisodiy rag'batlantirish, "yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlashning institutsional modeli va davlat-xususiy sektor hamkorligini kengaytirish bu yo'nalishga kiradi. Shu bilan birga, ekologik huquqiy javobgarlik tizimini takomillashtirish va strategik rejalashtirish davlat ekologik funksiyasining samaradorligini oshiradi.

Natijada, ekologik huquqiy ongni rivojlantirish va davlat ekologik funksiyasini takomillashtirish bir-birini to'ldiruvchi jarayon bo'lib, barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishlar milliy qonunchilik, xalqaro tajriba va amaliy chora-tadbirlarni uyg'unlashtirish orqali amalga oshiriladi, bu esa ekologik madaniyatni oshirish va atrof-muhitni muhofaza qilishni samarali ta'minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmadov, Sh. *Ekologik huquq nazariyasi*. Toshkent: Yuridik fan, 2018, 15-bet.
2. Karimov, A. *Davlat boshqaruvi va ekologiya*. Toshkent: Adolat, 2020, 34-bet.
3. Rasulov, S. *Barqaror rivojlanish konsepsiyasi*. Samarqand: SamDU nashri, 2019, 12-bet.
4. Islomov, T. *Ekologik xavfsizlik va qonunchilik*. Toshkent: Fan, 2021, 48-bet.
5. Mirzaev, J. *Atrof-muhitni muhofaza qilishning huquqiy asoslari*. Toshkent: Yuridik nashr, 2017, 22-bet.
6. Qodirov, F. *Davlat ekologik boshqaruvi*. Toshkent: Adolat, 2019, 36-bet.
7. Sobirov, B. *Ekologik huquqiy madaniyat*. Toshkent: Fan, 2020, 18-bet.
8. Xolmirzaev, N. *Tabiatni muhofaza qilish va qonuniy mexanizmlar*. Toshkent: Yuridik fan, 2018, 27-bet.